

A HRUSCSOVI OKTATÁSI REFORMPOLITIKA MAGYAR SZEREPLŐI: AZ ISKOLAI REFORMBIZOTTSÁG PROZOPOGRÁFIAI ELEMZÉSE (1958–1960)

Somogyvári Lajos

Pannon Egyetem Tanárképző Központ

A Hruscsov által 1958-ban kezdeményezett oktatáspolitikai átalakítás az egész középkelet európai térségen végigsöpört, jó pár évre meghatározva a közéleti-pedagógiai diskurzusokat. Azonban Hruscsov bukása (1964) után megtorpant a folyamat, módosultak az eredeti célkitűzések Magyarországon és máshol is. A reform hatásai a mai napig érezhetőek (pl. az iskolarendszer reformja, a szakképzés, a koedukáció, a tananyag szerkezete, a középfokú oktatás expanziója), és a későbbiekben még fel-felbukkantak az átalakítás központi motívumai (pl. a politechnika, szocialista nevelőiskola), azonban Hruscsov bukása és a reform megítélése összekapcsolódott, a Kádár-rendszer emlékeztetpolitikája a felejtés útját követte. Különösen igaz a hallgatás a hazai döntések előkészítésében részt vevő szereplőkre nézve: az átalakítás alapelveit megfogalmazó Iskolai Reformbizottság maximum említés szintjén bukkant fel a későbbiekben, nem is esett szó azokról a pártvezetés által kiválasztott döntéselőkészítőkről, döntéshozókról, akik az ideológiai-politikai akaratot a pedagógia nyelvére lefordították. Tanulmányomban a történeti kontextus rövid felvázolása után azokat az elméleti megfontolásokat ismertetem, amelyek a prozopográfiai módszertan alkalmazásához vezettek a kutatás során. A tanulmány második fele az elemzés bemutatásával a módszer alkalmazására nyújt példát.

Az átalakítás történeti kontextusa

Az 1950-es évek elejére jellemző konstellációt, a világrendszerek háborús szembenállását egy másik korszak követte (a kérdéstről l. bővebben Kalmár, 2014). Az enyhülés és konfliktusok, valamint a felek közötti hatalmi és gazdasági verseny bonyolultabb összefüggésrendszerében az oktatás területe is komoly szerepet kapott. Hruscsov 1958-ban kezdeményezte az iskolarendszer átalakítását, Magyarországon a szovjetekhez képest gyökeresen más politikai-társadalmi környezetben, az 1956-os forradalom után, ugyanebben az évben kezdték el a politechnika, a gyakorlati nevelés elemeinek bevezetését az általánosan képző iskolákban (Somogyvári, 2015). 1958 decemberében létrejött az Iskolai Reformbizottság, ami a pártvezetés által irányított formában, szabályozott keretek között jeleníthette meg a

különböző érdekcsoportok eltérő véleményét, lehetővé téve a problémás kérdések megvitatását – ez a vita azonban szigorúan bizalmasnak minősült, az alapelvek kidolgozásáról folytatott vita kezdetben csak a beavatottak szűk körét jelentette. Ahogyan egy 1959. február 2-án keletkezett, Ilku Pál által aláírt összefoglaló dokumentum végén olvasható: „Az anyagot kérem szigorúan titkosként kezelni – a Párt állásfoglalása előtt a részletek kiszivárgása is komoly károkat okozhat.”¹

Az Iskolai Reformbizottság tagjairól három lista maradt fenn: (1) Az első változat dátuma 1958. december 2., az MSZMP KB Tudományos és Köznevelési Osztálya (TKO) javaslatának melléklete (Javaslat a Bizottság összetételére, 1958). Az előterjesztést Orbán László szignálta, a listán 40 név szerepelt. (2) Egy feltehetően korábbi, összesen 38 tagot felsoroló változat (két kihúzással és két utólagos betoldással) a munka későbbi szakaszát rögzítő dokumentumcsoportban lelhető fel², ez a második változat. A módosítások nyilvánvalóvá teszik, hogy ez a névsor a lista készítésének korábbi fázisát mutatja, az 1958. decemberi lista ennek alapja. (3) A harmadik lista³ keletkezése 1959. július 28., szintén 38 személyt tartalmaz. Az Iskolai Reformbizottság kialakulását bemutató listákat az 1. melléklet tartalmazza (időrendi sorrendben, tehát a második, dátum nélküli változattal kezdem, ezt követi az első, majd a harmadik). A listákon az eredeti helyesírást, és a rajta szereplő személyek titulusait tüntettem fel. A névsorok változásairól, az átfedésekről később, az elemzésben lesz szó.

A nyilvánosság kizárásával lefolytatott munka után alakult ki a végső, hivatalos álláspont⁴, ami 1960. szeptember 4-én jelent meg az országos és megyei lapokban, így értesült az ország lakossága a készülő reformokról, és ezzel meg is kezdődött a nyilvános vita. A Népszabadság csak a végleges névsort, azaz a harmadik listát ismertette⁵, az előzményekről egyáltalán nem ejtett szót. Az Iskolai Reformbizottság ezt követően már nem játszott döntő szerepet (a bizottság 1960. szeptember utáni tevékenységének feltárásához – ha volt ilyen – még további kutatások szükségesek), tehát működésének időhatárait 1958. decemberre és 1960. szeptemberre jelöli ki. A hazai folyamatokban egyértelműnek tűnik a szovjet minta hatása: az ellenőrzött vita, a különböző vélemények artikulációja, majd az azokat összegző, a vitát lezáró tézisek nyilvánosságra hozása (mindkét összefoglalás az oktatási rendszer továbbfejlesztését jeleníti meg címében) közös mindkét eljárásban, csak a lépések sorrendje különbözik – ennek részletesebb feltárása egy önálló tanulmány témája.

¹ Javaslat a Bizottság összetételére (1959). Javaslat a Politikai Bizottság elé oktatási rendszerünk felülvizsgálatára. MNL OL, 288 f. 33/1959/2. ó. e. MSZMP KB TKO, 1959. november 12. Melléklet.

² Javaslat a Bizottság összetételére (1958). Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1958. december 2-án tartott üléséről. MNL OL, 288 f. 5/106. ó. e. MSZMP PB, 1958. december 2. Melléklet.

³ Iskolai reformbizottság tagjai (1959). Javaslat a Politikai Bizottság elé oktatási rendszerünk felülvizsgálatára. MNL OL, 288 f. 33/1959/2. ó. e. MSZMP KB TKO, 1959. november 12. Melléklet, 1959. július 28.

⁴ Irányelvek oktatási rendszerünk továbbfejlesztésére. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által megbízott Iskolai Reformbizottság. Népszabadság, 1960. szeptember 4. 3–4.

⁵ Vita előtt (1960). Népszabadság, 1960. szeptember 6. 3.

Elméleti és módszertani megfontolások

Elméleti alapok

Az oktatás- és társadalomtörténet, tágabb értelemben a történettudomány egyik paradigmatis fordulata az individuális szempont felé fordulás, mely megközelítés a struktúrák, intézmény- vagy politikatörténet felől újra a személyekre helyezi a hangsúlyt, akik a történelmet „csinálják” (Escolano, 2007; Cowman, 2012; Martin, 2014; Goldman, 2016). Kövér György ezt hívja a társadalomtörténet „refigurációjának” (2014, p. 65–96., továbbá a gondolat egyik előképe: Geertz, 1980): az egyedi és az általános, a mikro- és a makroszint, vagy a módszertani individualizmus és kollektívizmus meghaladását jelentheti, ha a nagy átalakulások hátterében állandóan reflektálunk az emberi tényezőre, a két nézőpont egymásra vonatkoztatása pedig mélyebb és árnyaltabb történeti megismerést tesz lehetővé. A kortárs gyakorlatban szintén nagyon fontos volt az életrajzi gondolkodás, hiszen 1945 után ez politikai téttel bíró társadalmi tevékenységgé vált (K. Horváth, 2011, p. 154., a kommunista történetírás biográfiai fordulatáról I. Morgan, 2012) – gondoljunk például az igazolási eljárásokra, a vezetők kiválasztását megelőző káderezésre. Esetünkben 64 szereplő életrajzáról van szó, akik az Iskolai Reformbizottság kialakulásának valamelyik szakaszában kerültek be és ki a döntéselőkészítői körből, a változások nyomán követhetőek: tudjuk, hogy kiknek a nevét húzták ki és kikét toldották be.

Tanulmányomban az oktatáspolitikai szereplőit helyezem középpontba – az általuk termelt iratanyag (előterjesztések, javaslatok, határozatok stb.) elemzése további kutatás feladata, ami a politikai aktorok közötti kapcsolatokra, a különböző érdekérvényesítő csoportok érvrendszerre, diskurzusaira is további fényt deríthet. További kutatás tárgya az is, hogy ki és mekkora súllyal vett részt a döntés, a határozati javaslatok véglegesítésében, elkészítésében – vannak arra utaló jelek, hogy kik voltak a központi szereplők (bizottság-beli pozíciók, javaslatok aláírói, véleményezői, véglegesítői) –, ezekre majd az elemzés során utalok is. Számomra itt az a fontos, hogy kiket választottak ki (egy, még nem ismert folyamat során), hogy az iskolareform előkészítését, irányelveinek formába öntését reprezentálják, a nyilvánosság előtt megjelenítsék. A bizottság összeállításánál a funkcionális és a reprezentációs szempontok keverednek.

A prozopográfia mint módszer

Az Iskolai Reformbizottság fennmaradt névsorainak értelmezéséhez a prozopográfia módszertana kínálkozik, hiszen az első ilyen források, az ókori Rómában fellelt *fasti* és *alba*, szintén a hivatalviselők diakrón, illetve szinkrón felsorolását tartalmazták (Verboven, Carlier, & Dumoly, 2007, p. 44.) – a történeti munkák gyakran használtak ilyen listákat különböző kutatásaikban. A prozopográfia szakirodalmának legfőbb hivatkozási alapja Stone tanulmánya (1971), ami elsősorban az elhatárolás, a definíció és az

előtörténet ismertetésének munkáját végzi el.⁶ Stone (1971) meghatározása szerint a prozopográfia egy adott csoportba tartozó emberek közös háttérvonásainak (*common background characteristics*) történeti kutatása, ami döntően a politikai cselekvés gyökereivel, illetve a társadalmi rétegződés és mobilitás problémáival foglalkozik. Alapvetően kétfajta irányzata alakult ki a módszernek (vagy megközelítésnek): az elitista iskola szűk körű irányító csoportokkal foglalkozik, míg a másik, a statisztikai alapú, tömegeket és mozgalmakat számba vevő kutatás inkább a történelem névtelen szereplőit kutatja. Vizsgálatom az elitista szempontú elemzésekkel rokonítható: az Iskolai Reformbizottság kutatása ahhoz nyújthat segítséget, hogy a politikai cselekvés és retorika mögött meghúzódó érdekeket, kapcsolatokat feltárjuk, azonosítva a döntéshozókat, vagy a döntések előkészítőit, ami alapvetően az elitekről szól (a többes szám jogosultságáról később még lesz szó).

A dolog azonban ennél bonyolultabb. Az elnevezés és vele együtt a módszertan is sok vitát gerjesztett, amit Stone is érintett írásában, mikor felsorolta az egymással érintkező, gyakran átfedő megközelítéseket: a prozopográfia kialakulásától kezdve az ókortörténetre vonatkozik, a modern történettudomány terrénumához tartozik a kollektív biográfia, míg a többszörös életútanalízis (*multiple career-line analysis*) leginkább a társadalomtudományok által használt módszer. Kutatásom mindhárom irányzathoz köthető: a nemsokára ismertetendő, az alkalmazott módszertan okán elemzésem a prozopográfiához áll a legközelebb, viszont a karriermintázatok feltárása az életútanalízisekhez teszi hasonlatossá a vizsgálatot, a kollektív biográfiához pedig a visszaemlékezések, (ön)életrajzi szövegek felhasználása közelíti (a kollektív biográfia pontosabb elkülönítéséhez: Cowman, 2012, az elkülönítés kritikája: Kövér, 2014, p. 373–387). A terminológiai problémákra csak utalok itt, jelezve az általában prozopográfiaként elterjedt történettudományi fogalom és kutatási irány vitatott jellegét (Gasman, 2011, p. 406). Elemzésemben nem az egyének életrajzi adatai a lényegesek, hanem a valamennyi résztvevő adataiból kinyerhető statisztikai információk, melyek segítségével általánosítható jellemzők fogalmazhatók meg (Levi, 2000, p. 85) –bár előbukkannak a vizsgálatban személyekhez köthető biográfiai elemek, de mindig a később felvázolandó szempontrendszernek alárendelve.

Alapvetően két részből áll minden prozopográfiai elemzés (Keats-Rohan, 2007): (1) Életrajzi adatok összegyűjtése különböző forrásokból, adatbázis, életrajzi lexikon/szótár (*biography lexicon/dictionary*) összeállítása, megadott változók, elemzési szempontok alapján. Ez jelenti a kutatás magját, aminél nagyon fontos a célcsoport (*target group*) pontos kiválasztása és elkülönítése, valamint egy olyan lista, kérdőív (*questionnaire*) összeállítása, amely minél több csoporttag esetében teszi lehetővé ugyanazon aspektusra vonatkozó adatok összesítését. (2) A kapott eredményeket különböző módszerekkel (pl. statisztikai, szociogramok, folyamatábrák, kapcsolati hálók, modellek felállítása) elemezzük, hozzuk kapcsolatba egymással, szintetizáljuk, és az eredményekre próbálunk érvényes magyarázatokat találni. A kutatások végén publikált prozopográfiákban ez a sorrend gyakran megfordul: az életrajzi lexikon függelékként jelenik meg, és sokkal terjedelmesebb, mint maga az elemző rész. Gyakran csak ez utóbbi jelenik meg, hiszen az adatbázis, amin alapul, terjedelme okán maximum interneten hozzáférhető.

⁶ A módszer ismertetésében angolszász szakirodalomra támaszkodom, de a megközelítésnek német nyelvterületen is nagy hagyományai vannak, elnevezése: *Historische Personenforschung*.

Magyarországon elsősorban Karády Viktor, Nagy Péter Tibor és Kovács I. Gábor, újabban Bíró Zsuzsanna Hanna kutatásai említhetők ebben a kontextusban. E kutatók különböző adatbázisok létrehozásával, illetve ezek analíziseivel jelentősen hozzájárultak a hazai értelmiségi és tudományos elit rekrutációjának, a (nevelés)tudományi közösség jellemzőinek feltárásában, döntő részben az 1945 előtti időszakra vonatkozóan (a főbb kutatási eredmények időrendi áttekintése: Karády & Nagy, 2003, 2004, 2012a; Karády, 2008; Nagy, 2013; Kovács, 2014, 2016; Bíró, 2015). A statisztikai alapú, hosszú adatsorokat tartalmazó elemzések a Stone által *mass school*-nak elnevezett irányzathoz állnak közel, ez esetben a rétegelemzés összekapcsolódik az elitkutatással, megnyitva a neveléstudományt a szociológia irányába. A korábbi helytörténeti-intézménytörténeti, lokális érdeklődésre számot tartó kutatások kitérőjének is felfoghatók a hasonló kezdeményezések, mint például a diplomások vagy a doktori minősítések társadalmi háttérének vizsgálata, időben és térben jóval tágabb határok között, mint korábban. Bara Zsuzsanna disszertációja (2010) ezen a módszertanon alapul, továbbá az ELTE-n megindult diskurzus kutatások is rokon témákat érintenek újabban (l. a kapcsolati hálózatelméletet felhasználó írásokat: Szabó, 2015; Szabolcs & Golnhofer, 2015). A történettudomány terén Paksa Rudolf doktori munkájában (2011) hasonló vizsgálatot végzett el az 1945 előtti magyar nemzetiszocialista elit vonatkozásában – nagyobb mintán és jóval több változóval (ezek egy része hasonló az itt bemutatottakhoz, pl. demográfiai adatok, iskolázottság, pozíciók).

A kutatás menete

A célcsoport

A prozopográfiai kutatás egyik első lépése, a célcsoport meghatározása itt adott, hiszen a már ismert listák és a felsorolt nevek egyértelművé teszik a kutatás alapjául szolgáló adatbázis határait és elkülönítését. Jelen esetben tehát nem a kutatói nézőpont teremti meg kívülről a csoportot, hanem az Iskolai Reformbizottsághoz való tartozás, az önmeghatározás adja meg az elemzés korpuszát (a csoportoknak ez a fajtája a *self-defining group*, l. Keats-Rohan, 2007, p. 28). A csoportidentitást megerősíti, hogy az Irányelvek nyilvánosságra hozásakor a dokumentum alján a Reformbizottság mint kollektív testület szerepel minden országos és megyei napilapban (az aláírás minden esetben: *A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által megbízott Iskolai Reformbizottság*, a későbbiekben is ez a formula ismétlődik, vagy rövidebben: *Iskolai Reformbizottság*), ami a döntés egységességét és párt általi támogatottságát fejezi ki, elfedve a személyeket, akik a döntés mögött állnak.⁷

⁷ A kollektív- és csoportidentitás kérdésköre ennél összetettebb, hiszen valójában külső megnevezésről és besorolásról van szó, nem ismerjük a tagok csoporthoz tartozásának motívumait, érzelmeit – itt csak az a fontos, hogy a nyilvánosság előtt egy csoportként jelent meg a Bizottság. Egyedül a Népszabadság nevezte meg (négy nappal az Irányelvek publikálása után, 1960. szeptember 10-én) a tagokat, a többi esetben csak a testület elnevezése jelent meg a politikai közbeszédben.

Egy, az Irányelvek vitájához a párt kádereinek rendelkezésére bocsátott bizalmas segédanyag⁸ szintén a testület homogenitását hangsúlyozza, csak a bizottság elnökét, titkárát és három albizottság (ezek tevékenysége és összetétele további elemzések tárgya) vezetőjét nevezi meg – Kállai Gyula, Ilku Pál, Bencédy József, Trautmann Rezső és Molnár János szerepel név szerint. A többi tagról így ír a dokumentum: „a Művelődésügyi Minisztériumot képviselik benne öten, a különféle szakminisztériumokat tizenegyen, a Munkaügyi Minisztériumot is beleszámítva; tagja egy általános iskolai, egy gimnáziumi igazgató, a párt központi és megyei apparátusának hat, a tanácsi szervezeteknek négy, a szakszervezeteknek két, a KISZ-nek egy, az egyetemeknek és főiskoláknak négy, az üzemeknek egy, a Tudományos Akadémiának egy dolgozója stb.” Az idézett részlet több szempontból is érdekes. Az egyik, hogy még bizalmas körben is csak a számszerűsített tények és nem a nevek vannak felsorolva, a másik, hogy a felsorolás a Bizottság egy lehetséges, akár érdekcsoportokat is kifejező beosztását mutatja – a későbbiekben még találkozunk ezekkel a csoportokkal. Az irat a többi, nyilvánosságra került anyaghoz hasonlóan csak a végleges, 1959 közepére kialakult bizottsági változatot ismerteti, elhallgatva az előzményeket. Itt és most csak az anonimitás és a homogenitás tényére hívom fel a figyelmet, míg a lehetséges magyarázatok tisztázása (pl. a személyek felcserélhetősége, a munkálatok titkos jellege, a kollektív döntéshozatal lenini modellje) későbbi kutatások feladata.

Az életrajzi lexikon összeállítása – források és korlátok

Az életrajzi lexikon létrehozásakor ábécé-sorrendben összesítettem a személynevekhez kapcsolható tényszerű adatokat, életrajzi vázlatokat létrehozva, amit a terjedelme miatt itt nem ismertetek. Mielőtt bemutatom az adatbázis összeállításához szükséges forrásokat, egy előzetes megszorító kijelentést szükséges tennem (a gondolatmenet alapja: Kövér, 2014, p. 67–69). Minden történeti személyiség utólagos konstrukció eredménye (akár külső, akár belső nézőpontból), olyan figura, akihez meghatározott cselekvéseket társítunk, állandónak feltételezve a szubjektum alapszerkezetét. Esetünkben a legnagyobb veszélyforrás az lehet, hogy a bizottsági tagot azonosítjuk a csoporttal, amihez tartozik (pl. miniszterhelyettessé az adott tárcával), és ezzel magyarázzuk álláspontját, tevékenységét. A motivációtulajdonítás csapdáját (ami a személyiségből, csoporttudatból vezeti le a cselekvéseket vagy teremt látszólagos csoportkohéziót) az állandó kutatói reflexióval lehet elkerülni, mindig tudatában kell lenni a homogenizálásban rejlő egyszerűsítésnek és torzításnak. Fontos saját pozíciónk állandó tudatosítása, a jelentésadás pluralitásának felmutatása, a szituációk és kapcsolatok jelentőségének, a változások felmutatása.

Az adatbázist minél szélesebb forrásanyagra igyekeztem alapozni. A források első körét a pedagógiai lexikonok jelentették (Nagy, 1976–1979; Báthory & Falus, 1997) – a lexikonok egy adott korra jellemző tudástárat és elfogadott diskurzusokat jelenítenek meg, fontos szerepük van a szakmai kommunikációban, és mint ilyenek, a tudományos kutatások alapjául is szolgálhatnak (Hild & Stisser, 2015). A látszólag objektív tudáskészlet valójában nem objektív, hiszen a szerkesztőbizottság szelekciója eleve meghatározza, hogy

⁸ Oktatásügyünk továbbfejlesztéséért. Segédanyag az oktatási reform téziseinek vitájához (1960). Budapest: Tankönyvkiadó.

ki kerülhet be, azaz ki számít a neveléstudományban, kiket ismernek el és kiket szorítanak ki, ami feltételez egy előzetes kánont. Az életrajzok leírásakor hasonló módosító hatásokkal kell számolni: az adatok kontextusa, az életút értékelése és minősítése mind-mind előfordulnak a szócikkekben, különböző szinteken érvényesítve az időszakra jellemző, releváns neveléstudományi diskurzusokat. A Nagy Sándor által, főszerkesztőként jegyzett kötetekben (1976–1979) például több szereplőnél is időbeli hiátus, elhallgatás figyelhető meg, ami szovjetunióbeli (Gulág) fogságot éppúgy jelenthet, mint az 1950-es években való bebörtönzést. Ezeket az eseményeket szemérmesen és eufemisztikusan gyakran úgy jelölnék a rendszerváltás előtti források, hogy az illető a „törvénytelenység áldozata” lett, de ezt nem részletezik. Az 1990-es években kiadott lexikonok (pl. Báthory & Falus, 1997) életrajzaira jellemzőek a minősítő megjegyzések (pl. „munkásságát a szocialista pedagógia követelményeinek rendelte alá”), illetve azon adatok kihagyása (pl. párttagság, mozgalmi élet), amelyek korábban hangsúlyos helyzetben szerepeltek. Éppen ezért a két forrásból nyerhető adatokat igyekeztem kiegészíteni, más helyekről megerősíteni és kihagyni a munkásságot értékelő részeket.

Mivel számos más szakmából érkező, nem a pedagógiához köthető tag is volt a Bizottságban, így az életrajzi lexikonokat is igénybe vettem (itt is figyelembe véve a fenti szempontokat), illetve egyéb adatbázisokat: az egyik a Nemzeti Emlékezet Bizottságának oldala (www.neb.hu), ahol az MSZMP KB 1956 és 1962 közötti tagjainak részletes életrajzai szerepelnek, a másik a História digitális adatbázisa, a Történelmi Tár (<http://www.tortenelmitar.hu/>), mely az előbbinél szélesebb kört ölel fel névtárában. A doktori és kandidátusi adattárak szintén hasznosítható forrást jelentettek, hiszen számos bizottsági tag tudományos minősítéssel is rendelkezett, ami az egyik elemzési szempont lett az akadémiai szférához tartozó tagok esetében.

A lexikonok és az adatbázisok mellett a másik fő csoportot az elsődleges levéltári források jelentették (akár kötetben, forráskiadványként, akár különböző archívumokból) – jegyzőkönyvek, kormánylisták, tanácsi és pártarchontológiák, káderjelentések, napirendi jegyzékek, egyetemi tanácsulések és feljegyzések. A kormánylistákat is ebbe a csoportba sorolom, mivel ugyanazok az adatok nyerhetők ki az ilyen típusú dokumentumokból: a pozíciók időtartama, kinevezések és leváltások rögzítése. Azonban ezek az időhatárok gyakran nem megbízhatóak. Erre jó példa Kónya Albert leváltásának dátuma: Kónya 1956. november 12. és 1957. március 1. (más források szerint április 12.) között volt oktatásügyi kormánybiztos, ezt követően Kállai Gyula váltotta fel a tárca élén (Bölgöny, 1978, p. 189–190; Báthory & Falus, 1997, p. 277). Ám a levéltári források alapján Kónya felmentését 1957. április 2-án kezdeményezték „ingadozására és bizonytalanságára” hivatkozva – ezzel az 1956-os kormányban betöltött szerepére és az utána hozott intézkedéseire is utaltak a döntés előterjesztői⁹. Ennél nagyobb, akár éves eltérések is előfordulnak, ilyen esetekben azt az időintervallumot jelöltem meg az életrajzban, amit több forrás is megerősít – a dátumokat maximum hónapnyi pontosságra adtam meg, és csak ott, ahol a téma szempontjából fontos volt (1956 és 1957 fordulóján, mivel a Kádár-rendszer „születése”

⁹ Javaslat az Intéző Bizottsághoz a Művelődésügyi Minisztérium vezető funkcióinak betöltésére (1957). MNL OL M–KS 288. f. 5/20. ö. e. MSZMP PB, 1957. április 2.

szempontjából döntő ez az időszak, továbbá 1958 és 1960 között, amikor a Bizottság működött). A kommunista párttagság kezdetének évszáma több személy esetében is érzékeny, problémás adat: olyan lehetséges fedett- vagy kriptó (titkos) kommunistákról van szó, mint például a kisgazda Ortutay Gyula, a parasztpárti Erdei Ferenc vagy a szociáldemokrata Lugossy Jenő. Mindhármukról léteznek olyan utalások, hogy már 1944–1945 óta kommunisták voltak, miközben még eredeti pártjukban tevékenykedtek. Ezekben az esetekben csak jeleztem ezt az ellentmondást, de nem igyekeztem feloldani, hiszen ez nem ennek a kutatásnak a célja.

Az elemzés szempontjai

A kiválasztott szempontokat a forrásanyag alapvetően meghatározta: az összegyűjtött életrajzi adatok közül azokat választottam ki, amelyek minél több szereplő esetében alkalmasak az összehasonlításra. A források alapján meghatározott változók mindenesetre jelzik, hogy milyen adatokat tartottak fontosnak megjeleníteni az adott korban egy-egy közéleti, szakmai vagy tudományos szereplőről. A többváltozós elemzés során először az egyes jellemzők eloszlását veszem számba a vizsgált mintán, ezt követően ezek különböző variációiból és egyéb, specifikus életrajzi adatokból alkotom meg azokat a jellemző karriermintázatokat, amelyek a Reformbizottság tagjai esetében elkülöníthetők. Így tipizálhatóvá válnak az oktatáspolitikai döntés előkészítésében szerepet játszó, kiválasztott aktorok életútjai (a már említett *multiple career-analysis* példájára), melyből következtethetünk a korai Kádár-korszak káderezési szempontjaira, az „iskolareform” szereplőinek szociokulturális hátterére, a döntések előkészítésének emberi szempontjaira. A következő függő változók a 64 fős minta legalább 50%-a esetében voltak megállapíthatók (32 fő), zárójelben megadtam, hogy hány szereplőnél adottak az aktuális információk: első, második és harmadik bizottsági tagság (64), nem (64), aktuális pozíció (64), születési dátum (54), eredeti végzettség (51), párttagság (a belépés dátumával) (32).

Ideális esetben a 100%-ban rendelkezésre álló adatokból indulunk ki az elemzésnél, de a Reformbizottság esetében a tagság, a nem és a pozíció eloszlása még nem lenne elég releváns, ezért egészítettem ki a felsorolást az eredeti végzettséggel, a párttagsággal és a tudományos minősítés meglétével. Az elemzés fő előnye, hogy a dokumentumokra koncentrálo szemlélet helyett a történelem színpadára helyezi vissza a személyiséget, lehetővé teszi a közéleti-szakmai szereplők közötti kapcsolatok feltárását, a különböző lehetséges érdekcsoportok kimutatását. Hátránya, hogy a szereplők szükségszerűen statikus jellegűnek fognak mutatkozni, kevésbé lesz hangsúlyos egyedi jellegük, centrális vagy periférikus elhelyezkedésük, hiszen a kategorizálás eleve absztrakttá teszi a leírást, amit csak erősít az elemzés szintje (individuális helyett inkább csoportszint). A döntés előkészítésének és a döntéshozatal dinamikus folyamata, ugyanazon szereplő változó állásfoglalása szintén nem érzékelhető így, de a későbbi szövegelemzések, érvek, ellenérvek ismertetésekor jó alapot nyújthat a prozopográfiai elemzés. A részletesebb vizsgálatban az életrajzi vázlatok összeállításakor létrehozott adatbázisra támaszkodom hivatkozások nélkül, mivel ez túlfeszítené a tanulmány kereteit.

Az Iskolai Reformbizottság prozopográfiai jellemzése

Alapadatok: bizottsági tagság, nem és életkor

Az összlétszámból (64 fő) 19 tekinthető állandónak, aki mindkét bizottsági listában szerepelt, 21 ember csak az első, 19 csak a második Reformbizottságban bukkant fel. Két fő volt kihúzva mindkét listából, és egy fő csak az egyik albizottságban szerepelt meghívott vendégként, de a listákon nem tüntették fel a nevét – így jön ki a 64 fő. A nagy fluktuációra nincs magyarázat az általam tanulmányozott dokumentumokban, a nyilvánosság számára csak a második névsort publikálták, jelenleg ismeretlen okokból. A bizottságban egyértelmű a férfidominancia, csak három nő (Benke Valéria, Bugár Jánosné, Tardos Béláné) neve fordul elő – arányuk a 2%-ot sem érte el, szemben az 1958 végén összeült országgyűlés 18%-ával (Koncz, 2014, p. 515). A Bizottság tagjai közül a többségnek (54 főnek) ismert a születési évszáma, négyéves időtartamok alapján életkori kohorszokba soroltam a csoportot. Az 1. ábra mutatja, hogy milyen generációba/nemzedékbe (a fogalmak társadalomtudományi, történeti értelméhez: Kraniauskienè, 2007; Róbert & Valuch, 2013) tartoztak a bizottsági tagok.

1. ábra

Az Iskolai Reformbizottság tagjai életkori kohorszok alapján

Az 1959-es évet nézve (a Reformbizottság működésének nagy része ekkorra tehető) a 34 és 48 év közötti korosztály dominált (38 fő), a legfiatalabb tag 30, a legidősebb 69 éves volt, az átlagéletkor 45 év. A születési dátum kérdése a nemzedéki tapasztalat szempontjából lehet fontos: milyen társadalmi-politikai események, átélt vagy végrehajtott cselekvések alakíthatták az ugyanazon időtartamon belül születettek szocializációját, ami egyiséget is teremthet közöttük (Koselleck, 2006, p. 27–28). A többség esetünkben 1945 előtt, a Horthy-rendszerben nőtt fel, ekkor fejezte be iskoláit, kezdte meg karrierjét. 1945 sokkja és a kommunista fordulat már felnőttkorukra tehető (húszas, harmincas éveikre). Úgy tűnik, hogy az Iskolai Reformbizottság életkori összetételét nem az 1945 körül felbukkanó

új generáció határozta meg, hanem ennél korábbi korosztályokhoz nyúltak a valódi döntéshozók, ami más tapasztalatokat és horizontot is jelentett.

Pozíciók és csoportok

A Bizottságok közötti különbség leginkább a pozíciók kategóriájában figyelhető meg, így itt elkülönítem az 1958 végén kialakított kétfajta testületet az 1959-ben megalakított és a következő évben nyilvánosságot kapó listától. Az iratokon megjelenő funkciók alapján különböző csoportok különíthetők el, melyek eltérő érdekeket és viszonyulást fogalmazhattak meg az „iskolareformmal” kapcsolatban – csak azokat a szereplőket nevezem meg és emelem ki, akik az eddig áttanulmányozott dokumentumok alapján központi személyek voltak, illetve a kor közéleti-politikai nyilvánosságában fontos szerepet játszottak.

Az első, dátum nélküli lista (1. Melléklet, 1. táblázat) és az 1958. december 2-i keltezésű névsor (1. Melléklet, 2. táblázat) között csak két különbség fedezhető fel. A Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetőjét, Kálmán Györgyöt és Hollós Istvánt, az ELTE Tanárképző tanácsának titkárát kihúzták az első listán, helyükre a második felsorolásban Kónya Albert egyetemi tanár, a Tudományos Felsőoktatási Tanács titkára és Simonovits István egészségügyi miniszterhelyettes került.

A következőkben a második és a harmadik Bizottság (1. Melléklet, 3. táblázat) összetételének változásait elemzem, hiszen ebben az esetben csak 19 olyan szereplő van, aki mindkét névsorban benne van, tehát itt már nagy volt a fluktuáció. A második Bizottságban 12 személy különböző minisztériumokból érkezett, közülük a legfontosabb az elnöki tisztelet betöltő Kállai Gyula, aki 1957 és 1958 között művelődésügyi, ezt követően 1960-ig államminiszter volt; Benke Valéria művelődésügyi miniszter, alsó- és középfokú oktatással foglalkozó helyettese, Ilku Pál, illetve Bencédy József, aki ekkor a Középfokú Oktatási Főosztály vezetője volt. A minisztertanácsi viták, illetve előterjesztések alapján centrális szereplők voltak, ennek részletesebb kifejtése további kutatások feladata. A többi miniszteriális szereplő különböző, szakképzéssel is foglalkozó ágazatokat reprezentált, mindegyikük miniszterhelyettesi rangot töltött be (a Földművelésügyi, Munkaügyi, Kohó- és Gépipari, Nehézipari, Könnyűipari, Közlekedés- és Postaügyi, Belkereskedelmi Minisztériumoknál), ami kiválogatásuk tudatosságára utalhat (Kállain és Benkén kívül nem volt miniszteri rangú tag).

A következő népes csoportot (10 fővel) az akadémiai-tudományos világból, felsőoktatásból érkezők alkották: műszaki értelmiségiek éppúgy voltak közöttük (Benedikt Ottó, Erdély-Grúz Tibor, Gerendás István, Hevesi Gyula, Kónya Albert), mint bölcészek és társadalomtudósok (Csukás István,¹⁰ Erdei Ferenc, Jausz Béla, Nagy Sándor, Ortutay Gyula, Szigeti József). A minisztériumi pozíciót betöltők és az akadémiai szférát képviselők között számos átfedés van (Csanádi György közlekedési és postaügyi miniszterhelyettes közlekedéstudományi és vasúti üzemtani munkássága, egyetemi tevékenysége például széles körben elismert volt), viszont a besorolásnál mindig a listán szereplő funkciómegjelölést

¹⁰ Nem összetévesztendő Csukás István költő-íróval, jelen esetben Csukás István irodalomtörténészről, a Felsőoktatási Szemle szerkesztőjéről és a Szegedi Pedagógia Főiskola igazgatójáról van szó.

vettem figyelembe, hiszen a döntéshozók fő szempontját valószínűleg ez jelentette a Bizottság összeállításakor. A multipozicionális elit fogalma (ugyanazon személy egyszerre három vagy több elitpozíciót tölt be)¹¹ többször is alkalmazható az elemzésben: például Kállai Gyula a tárgyalt időszakban egyszerre volt államminiszter, a Kossuth-díj Bizottság elnöke, a Társadalmi Szemle főszerkesztője, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnöke, a Minisztertanács elnökhelyettese és az Iskolai Reformbizottság elnöke. Még ha a funkciók egy része reprezentatív, időszakos jellegű volt, Kállai formális és informális befolyása rendkívül nagy lehetett az így kialakult kapcsolati háló, a kezében összpontosuló hatalmi jogkörök és a döntéshozatali centrumhoz való közelség miatt.

Hatan a közoktatás oldaláról érkeztek: három technikai, egy gimnáziumi és egy általános iskolai igazgató mellett egy iparitanuló-intézet vezetője kapott helyet a testületben. Róluk volt a legnehezebb információkat szerezni, hiszen sem akkor, sem később nem voltak olyan pozícióban, hogy az országos lexikonokba, adatsorokba bekerülhettek volna – ez alól Vidor Győző kivétel, aki 1945-ben még nemzetgyűlési képviselő, 1948-ban már a kereskedelmi szakoktatás országos főfelügyelője volt, de osztályidegenként hamarosan kizárták a pártból. Ezt követően Vidor visszatért a tanításhoz, 1958-tól 1965-ig a Hunfalvy János Közgazdasági Technikum Ipari Tagozat és Leány gimnázium (Buda, I. kerület) igazgatójaként dolgozott, és ebben a minőségében került be a Bizottságba (így korábbi tapasztalataira is számíthattak a vezetés részéről).¹² Négy vezető képviselte a végrehajtás regionális színterét, köztük kettő megyei tanácsi VB-k részéről (elnökhelyettesi és művelődésügyi osztályvezetői rangban), egy fővárosi kerület (XXI.) oktatási osztályvezetője és a Fővárosi Tanács elnökhelyettese. Ez utóbbi, Gyalmos János az egyetlen kiemelendő személy, aki az előterjesztések szerint aktív szerepet töltött be a bizottsági munkálatokban, szemben három kollégájával.

A két legkisebb csoportot (3-3 fő) a pártvezetés kontrollja és a transzmissziós szíj szerepét betöltő szakszervezetek, ifjúsági szervezetek vezetői adták. Az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya (TKO) kapta a jelek szerint a feladatot az eredeti javaslatok elkészítésére, így a TKO vezetőjének, Orbán Lászlónak, illetve a köznevelési osztályvezetőnek, Lugossy Jenőnek a nevével gyakran találkozunk – mellettük Szerényi Sándor volt a harmadik ember, Orbán helyettese. Bugár Jánosné (SZOT), Péter Ernő (Pedagógus Szakszervezet) és Várnai Ferenc (KISZ) a tömegek felé végzett „felvilágosító” munkában kapott szerepet, ami a döntések „lefordítását”, közvetítését jelentette.

Az 1959 nyarán létrejött harmadik Bizottságban – ugyanezen csoportokat megvizsgálva – jelentős változásokat tapasztalhatunk. A minisztériumi szférából itt már 16-an érkeztek, szemben az első verzió 12 szereplőjével, ami jelentős növekedésnek tekinthető:

¹¹ A multipozicionális elit fogalmát Lengyel György (1993) vezette be a két világháború közötti magyar gazdasági vezetőréteg leírására. Karády Viktor és Nagy Péter Tibor (2012b) a felsőoktatási alrendszer egyik sajátosságának tekintette a hasonló, párhuzamos pozíciók meglétét, amit csak felerősít az Akadémia és az egyetemek világának összefonódása. Véleményem szerint a fogalmat jelen esetben a politikai szférára is ki lehet terjeszteni.

¹² Ez a példa a Kádár-rendszer korrekciós, rehabilitáló jellegére hívja fel a figyelmet (a munkásmozgalom ártatlanul meghurcolt szereplőinek tekintetében). Jó példa erre Szerényi Sándor életrajza (szintén az első Bizottságból), aki 1932 és 1946 között a Gulágon volt fogoly, 1956 után rehabilitáltak és bekerült a központi apparátusba. Szerényi Kádár János sakkpartnere volt (az információért Sáska Gézának tartozom köszönettel).

ennek oka még több minisztérium bevonása (Élelmezésügyi, Építésügyi), illetve a Földművelésügyi és a Művelődésügyi Minisztérium képviselőinek megerősítése volt. Ez utóbbi részéről például bekerült Arató Ferenc, aki a korabeli pedagógiai publicisztikában gyakran foglalkozott tantervi kérdésekkel, illetve Molnár János miniszterhelyettes. Az akadémiai-tudományos szféra jelenléte nagymértékben csökkent: tíz helyett 1959-ben már csak hat reprezentánsa maradt e körnek, kimaradt például Benedikt Ottó, Erdey-Grúz Tibor, Hevesi Gyula, Szigeti József, és újabb szereplők is bekerültek a felsőoktatás részéről (Kelemen László, Kozman György). A közoktatás világából két új iskolaigazgató jelent meg (az előzőleg hat szereplő eltűnt), közülük Bánfalvi József, az általa vezetett szegedi Radnóti Miklós Gimnázium (a politechnikai kísérleti képzés zászlóshajója) és a munkára neveléssel kapcsolatos írásai miatt bukkanhatott fel.

A közigazgatás-végrehajtás szintjét hatan jelentették meg (szemben a korábbi négygyel): Gyalmos János (elnökhelyettes) és Kovásznay Rezsó (oktatási osztályvezető) Budapestről jött, vidékről nagy formátumú egyéniségek érkeztek: Cseterki Lajos, a Fejér Megyei Pártbizottság első titkára, Gonda György, a Vas Megyei Tanács VB elnöke, Orosz Ferenc, a Szabolcs Megyei Pártbizottság másodtitkára és Takács Gyula, a Baranyai Megyei Tanács művelődésügyi osztályvezetője.¹³ A pártkontrollt megjelenítő TKO részéről Orbán László és Lugossy Jenő maradt, Szerényi Sándor távozott, a tömegszervezetek három, már említett alakja ugyanaz volt, mint korábban. Két új bizottsági tag a vállalati szféra fontos, a rendszer szempontjából szimbolikus helyszíneiről érkezett: Kiss Dezső a Csepeli Vas- és Fémművek PB első titkáráként, Valkó Márton a diósgyőri Lenin Kohászati Művek igazgatójaként.

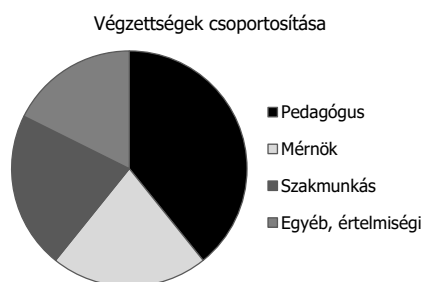
A legfőbb változást a végleges, harmadik bizottságban a tudományos, felsőoktatási, akadémiai oldal és a közoktatás háttérbe szorulása jelentette, ezzel párhuzamosan pedig a gazdasági-politikai érdekek (ágazati minisztériumok, vállalatok) és a regionális-közigazgatási szempontokat képviselők előtérbe kerültek. A Bizottság vezetője, Kállai Gyula és titkára, Ilku Pál mindkét Bizottságban ugyanazt a tisztséget töltötte be. Rajtuk kívül mindegyik Bizottságban ott volt a Művelődésügyi Minisztériumot képviselő Bencédy József, Benke Valéria, a főváros közoktatásügyének részéről Gyalmos János és Kovásznay Rezsó, a pártvezetés, a TKO oldaláról pedig Lugossy Jenő és Orbán László. Állandó tagok voltak a szakszervezetek vezetői (Bugár Jánosné, Péter Ernő, Várnai Ferenc), az egyetemi-tudományos élet bizonyos szereplői (Erdei Ferenc, Kónya Albert, Ortutay Gyula), a minisztériumoktól Csanádi György, Földi László, Mekis József, Simonovits István, valamint Takács Gyula, a Baranya Megyei Tanácstól.

A végzettségek

A végzettségek négy nagyobb, jól körülhatárolható csoportba oszthatók (annak az 51 főnek a vonatkozásában, ahol ezt meg lehetett állapítani), ahogyan azt a 2. ábra szemlélteti. A csoportok eloszlása nagyon arányos (az eredeti képzettségek között körülbelül

¹³ Cseterki MSZMP KB-tag volt 1959 decemberétől, Gonda és Takács régiójuk kultúrafejlesztéséért tettek sokat később, Orosz pedig Szabolcs megye 1956 utáni oktatásügyi konszolidálásában szerzett érdemeket.

ugyanannyi tanár, tanító, mérnök és szakmunkás található) és a két Bizottság között nem figyelhető meg jelentős különbség e tekintetben, így itt újra együtt vizsgálom a korpuszt.

2. ábra
Végzettségek szerinti megoszlás

A többséget az eredetileg pedagógus szakmát szerzett bizottsági tagok alkották: 11 tanár és kilenc tanító tartozik ide; iskolaigazgatók, a művelődésügy országos, területi irányítói (Bencédy József, Benke Valéria, Ilku Pál, Gyalmos János) és neveléstudósok (Jausz Béla, Nagy Sándor) egyaránt besorolhatók ebbe a kategóriába. A második csoport a mérnökök (11 fő), három gépész-, két mezőgazdasági, két vegyész-, két építész- és egy-egy villamos- és kertészmérnök tartozik ide. Találhatunk közöttük egy minisztert (Trautmann Rezső), négy miniszterhelyettest (Bakonyi Sebestyén Endre például Brünnben szerzett elektro- és gépészmérnöki oklevelet az 1930-as években, 1956 és 1961 között a Kohó- és Gépipari Minisztériumban dolgozott), négy egyetemi tanárt (Benedikt Ottó, a Műegyetemen alapította meg a Különleges Villamos Gépek Tanszékét, Gerendás István épületszerkezet-tanár, Kozmann György oktatási rektorhelyettes volt a BME-n, Varga János pedig a mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Akadémia docenseként dolgozott ebben az időszakban), valamint az MTA titkárát, Hevesi Gyulát.

Körükben volt a legmagasabb a tudományos minősítések aránya, mindössze ketten nem rendelkeztek kandidátusi vagy doktori fokozattal – az Iskolai Reformbizottság 64 fős taglétszámából 26-an rendelkeztek valamilyen tudományos fokozattal, ami kimagasló szám. Az elnyert címek többsége a mérnökök esetében az 1950-es évekből származik, ezzel szemben az első csoport neveléstudósai mind az 1960-as években és később kandidáltak; ez alól az 1945 előtti bölcsészdoktorátusok kivételek, illetve Nagy Sándor, a PTI igazgatója, aki már 1955-ben kandidátusi címet szerzett (a szocialista neveléstudomány 1950-es évekbeli kialakulásáról Sáska Géza írt az utóbbi időben: Sáska, 2016, 2017; a doktorátus átalakulásáról például: Huszár, 1995; Péntes, 2013; Karády, 2015). E két csoporton kívül csak három személy rendelkezett hasonlóval: a kémikus végzettségű Erdey-Grúz Tibor még 1934-ben habilitált kémikusként, Simonovits István egészségügyi miniszterhelyettes 1959-ben lett kandidátus, a bölcsész végzettségű Szigeti József 1959-re már az akadémia doktori címet is elnyerte (a tagok között 1958-ra öt rendes és kettő levelező akadémikus volt).

A harmadik halmazt a szakmunkás végzettségű szereplők adták (11 fő), közülük mindenki párttag volt, ellentétben az előző két csoporttal, ahol ez kisebb arányú (a következő fejezetben ennek okairól és a párttagság megoszlásáról részletesebben szó lesz). Körükben felbukkannak a központi apparátusban lévők (két KB osztályvezető-helyettes, Szerényi Sándor és Szili Géza személyében), miniszterhelyettesek (a nyomdászként végzett Földi László mint könnyűipari miniszterhelyettes; a II. világháború előtt asztalos- és borbélyinasként dolgozó Halász János belkereskedelmi miniszterhelyettesként és Mekis József, aki eredetileg vas- és fémestergályosként dolgozott, ekkoriban munkaügyi miniszterhelyettes volt), a vállalati szféra és a tömegszervezetek képviselői. Az 1950-es évek politikai preferenciáinak megfelelően a nehézipari munkások domináltak ebben a körben: három vas- és fémestergályos, két szerszám- és géplakatos mellett a többi szakma egy-egy fővel jelent meg. Az utolsó, egyéb kategóriához kilenc személyt tartozik, többségük egyetemet végzett: közgazdászok (Tardos Béláné és Vidor Győző), ügyvédek (Erdei Ferenc és Orbán László), orvos (Simonovits István), kémikus (Erdey-Grúz Tibor) és angol–magyar szakos bölcsész (Szigeti József). Kettőn érettségivel rendelkeztek: Kállai Gyula a jogi egyetem abbahagyása után újságíróként helyezkedett el, Lugossy Jenő szintén nem fejezte be a jogot, ő gyári tisztviselő lett.

Az eredeti végzettségek vizsgálata nem mutatja ki azt, hogy többen is továbbtanultak a bizottsági tagok közül felnőttkorukban és ekkor szereztek diplomát (például a fentebb említett Földi László felnőttkorában szerzett közgazdász oklevelet), de így is tehető néhány összefoglaló megjegyzés. Az egyik fontos tény, hogy az Iskolai Reformbizottság jellegénél fogva a tagok jelentős része tanítói vagy tanári végzettséggel rendelkezett; a másik, hogy a tudományos minősítések száma még ezt is meghaladta, a társadalom- és bölcsészettudományi fokozatok aránya pedig felülmúlta a műszaki tudományokét. Úgy tűnik tehát, hogy az elmélet és gyakorlat összhangját próbálta megvalósítani a pártvezetés a Bizottság összeállításakor, amivel párhuzamosan a népgazdasági ágak minisztériumi közvetítése és az ideológiai kontroll is megjelent.

Párttagság és mozgalmi előélet

A hatalom birtokosainak esetében a személyes legitimáció egyik forrása a „mozgalmi múlt” (Szalai, 1994, p. 66.), a biográfiák központi eleme a Pártba való belépés időpontja. Az illegalitásban való részvétel, a közös politikai szocializáció megbízhatóságot garantált a hatalom megragadása után, illetve az itt kialakult kapcsolatok megkönnyítették a pozíciószerezés lehetőségét az államszocializmusban. Az 1. táblázatban feltüntetett adatok 32 fő esetében közlik a párttagságot, a belépés és átlépés dátumát – ez utóbbit csak eltérő pártba való felvétel (tipikusan más baloldali pártból való átigazolás) és különböző országok munkáspártjai között történt átvételek esetében tüntettem fel. Ez nem jelent garanciát arra, hogy később is párttag maradt az illető (gondoljunk csak a pártrevíziókra, kizárásokra, törvénysértésekre), és az sem biztos, hogy minden párttag szerepel, hiszen csak ott tudtam ezt feltüntetni, ahol valamilyen jelentés, életrajz fontosnak tartotta jelezni e tényt. Tovább bonyolítja a helyzetet a már említett titkos, „fedett” kommunisták szerepe, ahol csak feltételezni lehet a kettős párttagságot – Erdei Ferencről, Lugossy Jenőről és Ortutay

Gyuláról vannak ilyen információk, a lehetséges kommunista kötődést zárójelben tüntetem fel.

1. táblázat. Párttagság a Bizottságon belül

<i>Név</i>	<i>Belépés dátuma</i>	<i>Párt</i>	<i>Átlépés másik pártba</i>
Hevesi Gyula	1916	MSZDP	1918 – KMP
Benedikt Ottó	1918	KMP	
Szerényi Sándor	1921	KMP	1924 – FKP
Kisházi Ödön	1922	MSZDP	1948 – MDP
Valkó Márton	1930	FKP	1945 – MKP
Simonovits István	1932	KMP	
Bakonyi Sebestyén Endre	1932	CSKP	1935 – MSZDP, KMP
Földi László	1935	KMP	
Kiss Dezső	1936	MSZDP	1945 – MKP
Orbán László	1937	MSZDP	1938 – KMP
Ilku Pál	1937	CSKP	1945 – MKP
Erdei Ferenc	1939	NPP	(1944 – MKP)
Benke Valéria	1941	KMP	
Kállai Gyula	1941	KMP	
Gonda György	1943	MSZDP	
Mekis József	1944	MKP	
Cseterki Lajos	1944	MKP	
Lugossy Jenő	1945	MSZDP (MKP)	1957 – MSZMP
Bugár Jánosné	1945	MKP	
Halász János	1945	MKP	
Péter Ernő	1945	MKP	
Szigeti József	1945	MKP	
Várnai Ferenc	1945	MKP	
Vidor Győző	1945	MKP	
Ortutay Gyula	1945	FKGP (MKP)	
Trautmann Rezső	1945	MSZDP	1948 – MDP
Szekér Gyula	1945	NPP	1948 – MKP
Fekete József	1946	MKP	
Molnár János	1947	MKP	
Szili Géza	1947	MKP	
Orosz Ferenc	1950	MDP	
Magyari András	1952	MDP	

Megjegyzés: CSKP=Csehszlovákia Kommunista Pártja, FKP=Francia Kommunista Párt, FKGP=Független Kisgazdapárt, KMP=Kommunisták Magyarországi Pártja, MDP=Magyar Dolgozók Pártja, MKP=Magyar Kommunista Párt, MSZDP=Magyarországi Szociáldemokrata Párt, NPP=Nemzeti Parasztpárt, ÖK(b)P=Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt.

Hivatalosan 29 ember volt kommunista párttag a Bizottságban a rehabilitált Hevesi Gyulával és Szerényi Sándorral együtt, akik a Szovjetunióban több évet börtönben és a Gulágon töltöttek az 1930-as években. Feltételezem, hogy aki egyszer belépett, az párttag is maradt, amit csak megerősít, hogy nincs utalás a kilépésre, kizárásra, illetve a Bizottságba is bekerült az adott személy. A szövetségi politikát két „útítárs” testesítette meg: Erdei Ferenc és Ortutay Gyula, egykori, már csak névleg létező pártszervezeti kereteiket éppen 1959-ben számolták fel (Tabajdi, 2013, p. 91–92). A Bizottság második fele elvileg nem tartozott a párthoz (még ha feltételezzük is, hogy többen közülük párttagok voltak, csak ezt nem tüntették fel a róluk szóló dokumentumok), a párton kívüli szakértők bevonása a döntés előkészítésébe mindenképpen új szempont volt 1956 előtthöz képest.

A kommunista párt(ok)ba való belépés időrendje alapján négy nagyobb hullám figyelhető meg.

(1) A II. világháború előtt (a húszas, harmincas években) az illegalitásban működő párthoz csatlakoztak az 1958–1959-ben már régi munkásmozgalmi harcosoknak számító szereplők – közülük Hevesi Gyula és Benedikt Ottó még 1918-ban, amikor megalakult a KMP (ők tehát az alapítás mítoszának részesei). Mindketten aktívak voltak a Tanácsköztársaság idején, Benedikt Kun Béla titkáráként, Hevesi a szociális termelés népbiztosaként az 1930-as éveket a Szovjetunióban töltötte (Benedikt a felsőoktatásban dolgozott Moszkvában, Hevesi előbb a Találmányi Osztály vezetőjeként, később kényszermunka-táborban volt). Szerényi Sándor szintén ide köthető, hiszen 1921-ben csatlakozott az illegális KMP-hez, Bécsben, majd Párizsban végzett pártmunka után került a Szovjetunióba, majd a Gulágra. Nemcsak ők vettek részt a külföldi kommunista pártok munkájában az emigráció, többszöri lakhelyváltoztatás kapcsán, hanem a következő nemzedék, akik az 1930-as években léptek be (összesen heten): Valkó Márton vasesztergályos szakmája révén élt 1930 és 1936 között Franciaországban és belépett a Francia Kommunista Pártba, Bakonyi Sebestyén Endre a brünni (Brno) egyetemen tanult és csatlakozott a kommunistákhoz ugyanebben az időszakban.¹⁴ Az itthon maradt kommunistákra két példa: Orbán László a szociáldemokratáktól indulva jutott el a pártig, az ellenállás éveit követően vezető posztra jutott az apparátusban; Simonovits István 1932-ben, az orvosi diploma megszerzése után lett párttag, dolgozott a Vörös Segélynek, a háború alatt a Munkás Testvér Egyesület orvosa volt.

(2) Az internacionalista jelleg a későbbiekben is felbukkan még, Ilku Pál kárpátaljai származása miatt került kapcsolatba a CSKP-val, Cseterki Lajos pedig a II. világháború alatt, a kijevei hadifogolytáborban lépett be a kommunista pártba, igaz, ezek már nem az emigráns léthez kötődő csatlakozások. Az antifasiszta ellenállásban való részvétel az 1940-es évek első felében belépettek alapélménye (négy személy): Cseterki átállt a szovjet csapatokhoz és a krasznogarszki antifasiszta iskola szemináriumvezetője lett, Benke Valéria ellentmondásos szerepet töltött be a mozgalomban (kérdéses, hogy mikor csatlako-

¹⁴ Bakonyi 1935-ben szerzett gépész- és elektromérnöki oklevelet Brünnben, vele párhuzamosan tanult itt Tömpe András (1932 és 1937 között), aki szintén belépett a CSKP-ba. Tömpe alá tartozott 1945 és 1946 között a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, az ÁVO egyik elődszervezete (Müller, 2012, p. 14, p. 87).

zott a párthoz), Mekis József már korábban bekapcsolódott a Vörös Segély tevékenységébe, de csak 1944-ben lett párttag. Kállai Gyula talán a legismertebb szereplője e korosztálynak: ő volt a Márciusi Front egyik kezdeményezője, ekkor ismerkedhetett meg Erdei Ferencsel és Ortutay Gyulával, később a Magyar Történelmi Emlékbizottság és a Magyar Front munkájában is részt vett (az 1930-as évek végétől tehát már kiépült baloldali kapcsolati hálója).

(3) 1945 jelentette a nagy áttörést a Magyar Kommunista Párt számára, hiszen csak ebben az évben kilencen kerültek a pártba: vagy a szociáldemokratáktól való átlépéssel, vagy új párttagként, illetve három lehetséges, titkos párttaggal is számolhatunk. A háború végének győztése mögött ott állt a Vörös Hadsereg teljes ereje, az antifasiszta harc erkölcsi hátszárnya, így sok ember számára vonzó lehetett. A pártba sok eltérő út vezetett: Péter Ernő szovjet hadifogság után lett kommunista, Bugár Jánosné (született Végh Katalin) a szociáldemokratáktól lépett át, Várnai Ferenc már ifjú munkásként részt vett a fegyveres ellenállásban és a háború végén lett pártfunkcionárius. Szigeti József meggyőződéses marxista irodalomtudósként és filozófusként tért haza Bécsből és lépett be. Halász János buszvezetőként dolgozott és lett pártpropagandista a munkahelyén 1945 februárjában, Ilku Pál 1945 januárjában még Beregszász párttitkára volt, mikor az MKP hívására átköltözött Magyarországra. Kiss Dezsőt 1940-ben kizárták az MSZDP-ből kommunista kapcsolatai miatt, később besorozták, majd dezertált és hosszas bujkálás után lett tagja 1945 elején a pártnak. A háború végének zűrzavara valamennyi életrajz rövid leírásában megjelenik, a visszaemlékezések (Kállai Gyula, Szigeti József, Várnai Ferenc) központi eleme.

(4) 1945 után kilenc ember csatlakozott. Az 1948-as pártegyesüléskor és közvetlenül előtte a szociáldemokratáktól érkezett Kisházi Ödön és Trautmann Rezső, a Nemzeti Párttól Székér Gyula – miután 1947-ben egy ifjúsági munkabrigáddal vasútépítkezésen vett részt Jugoszláviában. Mások is feltételezhetünk külföldi hatást: Szili Géza szovjet hadifogságból 1947-ben hazaérkezve lépett be az MKP-be, Magyar András a Tyimirjavez Akadémián folytatott aspirantúrája után (ahol Liszenkó tanítványa volt) lett hivatalosan is kommunista. Orosz Ferenc szintén hadifogoly volt a Szovjetunióban 1945 és 1948 között, ahol tábori propagandistaként és az antifasiszta bizottság elnökeként is működött, hazatérése után két évvel, 1950-ben lett párttag.

Összefoglalva, az Iskolai Reformbizottság párttagjainak jelentős része a kommunista hatalomátvétel előtt lett párttag, sokan rendelkeztek mozgalmi előélettel, nemzetközi tapasztalatokkal (Bakonyi Sebestyén Endre például Franciaországban, Bolíviában, Argentínában és az USA-ban is élt 1938 és 1946 között), többen részt vettek az ellenállásban – olyan kapcsolati tőke halmozódhatott fel ezen évek alatt, ami később is hasznosítható volt. Feltételezhető, hogy elkötelezett kommunisták voltak, hiszen bár többük életét is kettétörték a „szocialista törvénytelenések”, ennek ellenére 1956 után újra vezető pozíciókban tevékenykedtek a rendszer érdekében (csak azok, akiket rehabilitáltak). Hevesi Gyula nyolc, Szerényi Sándor 14 évet töltött kényszermunkán a Gulágon; többen még a háború után is szovjet hadifogságban voltak (Gerendás István, Orosz Ferenc, Szili Géza); Kállai Gyula 1951 és 1954 között börtönben volt Kádárral együtt; Kisházi Ödön 1952-től 1955-ig volt börtönben; Vidor Győzöt osztályidegenként zárták ki a pártból; Lugossy Jenő 1950-ben még a Magyar–Szovjet Baráti Társaság osztályvezetője volt, 1951-ben már a Budapesti Konzervgyárban dolgozott.

Ugyanakkor még több példa sorolható fel az 1950-es évek első és második fele között megfigyelhető kontinuitással kapcsolatban is, ami a Rákosi- és Kádár-rendszerben vezető szerepet betöltő személyek azonosságán, a töretlen életpályákon alapul. Benke Valéria 1954 és 1956 között az MDP KV, 1957 után az MSZMP IKB tagja; Csanádi György 1949 és 1956 között a MÁV vezérigazgatója, 1956 és 1957 között a Közlekedési Minisztérium vezetője, majd helyettese, 1963-tól megint MÁV-vezető. Erdey-Grúz Tibor különböző időpontokban volt az MTA főtitkára (1950–1953, 1956–1957, 1964–1970); Földi László 1951-től folyamatosan könnyűipari miniszterhelyettes; Halász János 1952-től iparcikkforgalmi miniszterhelyettes a Belkereskedelmi Minisztériumban. Kozmann György 1951 és 1960 között a BME rektorhelyettese; Magyar András 1953 és 1960 között miniszterhelyettes; Ortutay Gyula az 1950-es években több vezető posztot is betöltött; Simonovits István 1953 és 1963 között miniszterhelyettes; Szekér Gyula 1956-tól 1971-ig miniszterhelyettes a többször átalakuló vegyipari, nehézipari tárcánál. Szili Géza 1953 és 1958 között a Fővárosi Tanács elnökhelyettese; Takács Gyula 1954-től 1966-ig a Baranyai Megyei Tanács oktatási osztályvezetője; Tardos Béláné 1949 és 1978 között a Belkereskedelmi Minisztérium osztályvezetője; Valkó Márton 1953 és 1964 között a Lenin Kohászati Művek vezérigazgatója. A személyi folytonosságnak számos oka lehet, például a különböző területeken szükséges szakértelem vagy a feltétlen lojalitás, mely megkérdőjelezheti a kemény és puha diktatúra közkeletű szigorú elkülönítésén alapuló egyoldalú értelmezéseket és narratívákat.

Összegzés

Az elemzés végén számos összefoglaló megállapítás tehető. A bizottság tagjainak életrajzi adatait összegyűjtve és rendezve különböző szempontok alapján lehetett elemezni a szereplőket. Kulcsfontosságú volt az előélet és a kortársi pozíciók aspektusa: az életrajzokban nagy szerepe van a mozgalmi és pártkötődésnek, illetve a szakmai, tudományos, politikai státusznak (a két szempont összefügg). A bizottság tagjainak titulusai, pozíciói (amit a lista összeállítói fontosnak tartottak feljegyezni) alapján különböző csoportok alakíthatók ki, amelyeket összefog az adott területhez való tartozás, érdek- és érvrendszer, motiváció, pozicionáltság. Az összegyűjtött életrajzi adatok alapján jellemző karriermintázatok, közös elemek mutathatók ki a szakmai fejlődési utakban, melyek alapján a hazai oktatáspolitikai döntések előkészítésében részt vevő személyek tipizálhatók az adott időszakra nézve (1958–1960). Megszakítottság és folytonosság kettőssége gyakran megfigyelhető a szakmai életutak elemzésével: az 1945 előtti és a kommunista hatalomátvétel utáni időszak, illetve a Rákosi-, illetve a Kádár-rendszer vonatkozásában egyaránt.¹⁵

¹⁵ A végzettségek a hagyományos elitképző műhelyekhez (pl. az Eötvös és Apponyi Kollégium) és az „új értelmiség” eltérő felemelkedési útjaihoz (Majtényi, 2005) is köthetők, gyakoriak a cezúrák, bukások a pályáikon (börtönbüntetések a Horthy-rendszerben vagy a Rákosi-rendszer idején). Az Eötvös Kollégiumban végzetek: Bencédy József, Jausz Béla, Molnár János, Szigeti József; az Apponyi Kollégiumban Bánfalvi József, Kelemen László, Nagy Sándor tanult.

Számos megszorítást kell tenni a fenti megállapításokkal kapcsolatban. A legfontosabb, hogy a kutatás mostani állása szerint nem ismerjük a kiválasztás kritériumait, tehát csak feltételezhetjük a különböző érdekérvényesítő csoportok meglétét, a különböző területek közötti, arányosnak tűnő eloszlás alapján. Ugyanakkor az egyedi biográfiák arra is felhívják a figyelmet, hogy nem szabad egyneműsíteni, leegyszerűsíteni ezeket a csoportokat, melyek egyébként is gyakran utólagos absztrakciók. A csoportalkotás mindig elfedi az egyéni különbségeket, érdekeket, kereszteződő kapcsolatokat, redukálja a cselekvések lehetséges magyarázatát, melyek valójában gyakran szituáció-, személyfüggők vagy nehezen racionalizálhatók. Ebből az aspektusból kutathatjuk, hogy mi az oka a hasonló mintázatoknak, hátternek: Elegendő a kapcsolati tőke magyarázó szerepe? Egy adott körből kerülnek ki a döntéshozók, előkészítők, akik ismerik egymást? Lehetséges, hogy a kiválasztás folyamatáról nem is maradt fenn írásos dokumentum, ez esetben a kérdések megmaradnak.

Az összesen 64 fős Iskolai Reformbizottság csoportnagysága optimális volt a prozopográfiai vizsgálat számára, hiszen nem akkora a minta, hogy jelentős mértékben eltűnjene az egyedi különbségek, és általánosítható következtetéseket is le tudunk vonni az elemzés során. A kutatás számos irányban folytatható mind extenzitásban, mind intenzitásban: például a kapcsolati hálózatok feltárásában (szakmai, politikai, tudományos, pártéleti-mozgalmi), egyéb csoportok bevonásában (pl. a Művelődésügyi Minisztérium Kollegiumát tekintve), a meglévő életrajzok újabb szempontjainak feldolgozásában (itt például a mester-tanítvány szerepek tűnnek izgalmasnak a pedagógusok esetében, vagy a kommunista életrajz megalkotásának elemei, ez utóbbi szempontokra példák a nemzetközi szakirodalomból: Mark, 2006; Greskovits, 2012), a karriermintázatok és életutak árnyaltabb leírásában.

A temporalitás szükségszerűen kevésbé megjeleníthető a hasonló vizsgálatokban (pozícióváltások, fordulatok), bár erre több helyen is igyekeztem utalni – a döntéshozatal időbeli dinamikája, érvek-ellenérvek elemzése lehet a következő lépcsőfok, melynek alapja a Bizottsághoz köthető minisztertanácsai, minisztériumi és miniszteri iratanyag. A vizsgált téma legáltalánosabb értelemben a döntéshozatali monopóliumot kiszajátító politikai elit és a döntésekhez szükséges szakértelmet biztosító értelmiség ellentmondásos kapcsolatában értelmezhető a posztisztálini időszakban: az értelmiség egyszerre jelentett értékes emberanyagot és potenciális ellenséget az ideológia szempontjából (Shlapentokh, 2014, p. 9–21).

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány megírásához nyújtott segítségért Sáska Gézának tartozom köszönettel. A kutatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Program Nemzeti Felsőoktatási Kiválóság Ösztöndíj – Felsőoktatási Fiatal Oktatói, Kutatói Ösztöndíj ÚNKP-17-4 támogatta.

Irodalom

- Bara, Zs. (2010). *Tanári sorsok, tanári karrieriek. A VI. kerületi reáliskola tanárainak prozopográfiai vizsgálata* (Unpublished Doctoral Dissertation). ELTE PPK, Budapest.
- Báthory, Z., & Falus, I. (Eds.). (1997). *Pedagógiai Lexikon I-III*. Budapest: Keraban.

- Biró, Zs. H. (2015). *Bölcsészdiploma és társadalom*. Budapest: Gondolat.
- Böölöny, J. (1978). *Magyarország kormányai, 1848–1975*. Budapest: MOL.
- Cowman, K. (2012). Collective biography. In S. Gunn & L. Faire (Eds.), *Research methods for history* (pp. 83–101). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Escolano, A. (2007). Posztmodern vagy késő modern? Új megközelítésmódok az utóbbi évtizedek neveléstörténet-írásában. In H. Zs. Biró & T. K. Pap (Eds.), *Posztmodern kihívások a pedagógiatörténet-írásban* (pp. 131–148). Budapest: Gondolat.
- Gasman, M. (2011). Using historical methods to explore educational questions. In C. F. Conrad & R. C. Serlin, (Eds.), *The SAGE handbook for research in education* (pp. 401–412). London: SAGE.
doi: [10.4135/9781483351377.n25](https://doi.org/10.4135/9781483351377.n25)
- Geertz, C. (1980). Blurred genres: The refiguration of social thought. *The American Scholar*, 49(2), 165–179.
- Goldman, L. (2016). History and biography. *Historical Research*, 89(245), 399–411.
doi: [10.1111/1468-2281.12144](https://doi.org/10.1111/1468-2281.12144)
- Greskovits, G. (2012). Re-presenting moral ambivalence: narratives of political monologue regarding András Hegedűs and Pál Teleki. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 19(5), 749–766.
doi: [10.1080/13507486.2012.719012](https://doi.org/10.1080/13507486.2012.719012)
- Hild, A., & Stisser, A. (2015). A neveléstudományi lexikonok – a tudománytörténet kutatási anyagaként? In A. Németh, H. Zs. Biró, & I. Garai (Eds.), *Neveléstudomány és tudományos elit a 20. század második felében* (pp. 113–141). Budapest: Gondolat.
- Huszár, T. (1995). *A hatalom rejtett dimenziói*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- K. Horváth Zs. (2011). Az életrajzi térről. *Korall*, 44, 154–176.
- Kalmár, M. (2014). *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer, 1945–1990*. Budapest: Osiris.
- Karády, V. (2008). Educated elites in pre-socialist Hungary – 1867–1948. Issues, approaches, sources and some preliminary results of an overall survey. *Historical Social Research*, 33(2), 154–173.
- Karády, V. (2015). Egy szocialista értelmiségi „államnemesség”? Kandidátusok és akadémiai doktorok a hazai társadalomtudományokban. In A. Németh, H. Zs. Biró, & I. Garai (Eds.), *Neveléstudomány és tudományos elit a 20. század második felében* (pp. 251–282). Budapest: Gondolat.
- Karády, V., & Nagy, P. T. (2003). *Educational inequalities and denominations, 1910. Database for Transdanubia*. Budapest: Oktatáskutató Intézet.
- Karády, V., & Nagy, P. T. (2004). *Educational inequalities and denominations, 1910. Database for Western-Slovakia and North-Western Hungary*. Budapest: John Wesley Theological College.
- Karády, V., & Nagy, P. T. (2012a). *Educational inequalities and denominations, 1910. Database for Transylvania*. Budapest: John Wesley Theological College.
- Karády, V., & Nagy, P. T. (2012b). *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19-20. századi Magyarországon*. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola.
- Keats-Rohan, K. S. B. (2007). Introduction: Chameleon or chimera? Understanding prosopography. In K. S. B. Keats-Rohan (Ed.), *Prosopography approaches and applications: A handbook* (pp. 1–32). Oxford: University of Oxford.
- Koncz, K. (2014). Nők a parlamentben, 1990–2014. *Statisztikai Szemle*, 92(6), 513–540.
- Koselleck, R. (2006). Tapasztalatváltozás és módszerváltás. *Korall*, 23, 21–59.
- Kovács, I. G. (2014). A debreceni tudományegyetem református hittudományi kari tanárainak prozopográfiaja és a református felekezeti-művelődési alakzat szociológiája. *Korall*, 56, 46–68.
- Kovács, I. G. (2016). *Sárospatak erőterében. A tiszáninnyi származású református egyetemi tanárok életrajzi adataira és életútleírása*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kövér, G. (2014). *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest: Osiris.

A hruscsovi oktatási reformpolitika magyar szereplői: az Iskolai Reformbizottság prozopográfiai elemzése
(1958–1960)

- Kraniauskienė, S. (2007). Generációk: a fogalom gyakorlati alkalmazása. *Világosság*, 48(7–8), 123–137.
- Lengyel, G. (1993). *A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között. (Fejezetek egy történet-szociológiai kutatásból)*. Budapest: ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.
- Levi, G. (2000). Az életrajz használatáról. *Korall*, 2, 81–92.
- Majtényi, G. (2005). *A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után*. Budapest: Gondolat.
- Mark, J. (2006). Antifascism, the 1956 revolution and the politics of communist autobiographies in Hungary 1944–2000. *Europe-Asia Studies*, 58(8), 1209–1240. doi: [10.1080/09668130600995764](https://doi.org/10.1080/09668130600995764)
- Martin, J. (2014). Interpreting biography in the history of education: Past and present. In D. Rafferty & D. Crook (Eds.), *History of education: Themes and perspectives* (pp. 84–99). London – New York: Routledge.
- Morgan, K. (2012). Comparative communist history and the 'Biographical turn'. *History Compass*, 10(6), 455–466. doi: [10.1111/j.1478-0542.2012.00858.x](https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2012.00858.x)
- Müller, R. (2012). *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Nagy, P. T. (2013). Elitszociológia és neveléstörténet-írás. *Neveléstudomány*, 1(3), 40–59.
- Nagy, S. (Ed.). (1976–1979). *Pedagógiai lexikon, I-IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Paksa, R. (2011). *A magyar szélsőjobboldali elit az 1930-as évek elejétől 1945-ig* (Unpublished Doctoral Dissertation). ELTE BTK, Budapest.
- Pénzes, D. (2013). A tudományos fokozatszerzés átalakulása 1948–1953 között Magyarországon. In G. Baska, J. Hegedűs, & A. Nóbik (Eds.), *A neveléstörténet változó arcai* (pp. 69–80). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Róbert, P., & Valuch, T. (2013). Generációk a történelemben és a társadalomban. *Politikatudományi Szemle*, 22(4), 116–139.
- Sáska, G. (2016). A szocialista neveléstudomány rekrutációja 1952 és 1962 között. In P. Tóth & I. Holik (Eds.), *Új kutatások a neveléstudományokban 2015* (pp. 255–262). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Sáska, G. (2017). Embernek lenni sötét időkben. A neveléstudományi marxizmus-leninizmus a sztálini korban. In A. Németh & B. Pukánszky (Eds.), *Gyermekek, tanárok, iskolák – egykoron és ma* (pp. 165–176). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Shlapentokh, V. (2014). *Soviet intellectuals and political power. The post-Stalin era*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Somogyvári, L. (2015). A gyakorlati foglalkozás bevezetése az általános iskolában (1958–1965). *Educatio*, 24(4), 79–90.
- Stone, L. (1971). Prosopography. *Daedalus*, 100(1), 46–79.
- Szabó, Z. A. (2015). Hálózat – tudomány – történet. In A. Németh, H. Zs. Biró, & I. Garai (Eds.), *Neveléstudomány és tudományos elit a 20. század második felében* (pp. 83–111). Budapest: Gondolat.
- Szabolcs, É., & Golnhofer, E. (2015). A kommunikációs háló feltárásának lehetőségei és korlátai a neveléstörténeti kutatásokban. In A. Németh, H. Zs. Biró, & I. Garai (Eds.), *Neveléstudomány és tudományos elit a 20. század második felében* (pp. 213–223). Budapest: Gondolat.
- Szalai, E. (1994). *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után*. Budapest-Szombathely: Pesti Szalon-Savaria University Press.
- Tabajdi, G. (2013). *Kiegyezés Kádárral. „Szövetségi politika”, 1956–1963*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Verboven, K., Carlier, M., & Dumolyn, J. (2007). A short manual to the art of prosopography. In K. S. B. Keats-Rohan (Ed.), *Prosopography approaches and applications: A handbook* (pp. 35–71). Oxford: University of Oxford.

Melléklet

Az Iskolai Reformbizottság kialakulása a fennmaradt listák alapján

1. táblázat. Javaslat a Bizottság összetételére. Forrás: MNL OL 288. f. 33/1959/2. ó. e.
1. melléklet, dátum nélkül

1.	Kállai Gyula	a Bizottság elnöke
2.	Benke Valéria	
3.	Orbán László	
4.	Szerényi Sándor	
5.	Ilku Pál	a Bizottság titkára
6.	Szigeti József	
7.	Kálmán György	MM. főoszt. vez. helyette kell? ¹⁶
8.	Benczédý József	MM. főoszt. vez.
9.	Meizel János	MM. főoszt. vez.
10.	Magyari András	FM. min. h.
11.	Mekis József	Mü.M min. h.
12.	Bakonyi Sebestyén Endre	KGM min. h.
13.	Szekér Gyula	Nehézip. min. h.
14.	Földi László	Könnyűip. min.h.
15.	Csanádi György	Közl. és postaügyi min. h.
16.	Halász János	Belker. min. h.
17.	Lugossy Jenő	MSZMP TKO Köznev. aloszt. vez.
18.	Várnai Ferenc	KISZ KB titkára
19.	Péter Ernő	Pedagógus Szakszervezet
20.	Hollós István	ELTE Tanárképző Tanács titkára
21.	Gyalmos János	Föv. Tanács elnökhelyettes
22.	Takács Gyula	Baranyamegyei Tan. VB. Műv. Ov.
23.	Hadnagy László	Zalamegyei Tanács VB. elnökh.
24.	Fodor János	XXI. (Csepel) Tanács VB. Okt. Ov.
25.	Nagy Sándor	PTI ig.
26.	Kovácsnay Rezső	technikumi igazgató
27.	Csukás István	Szegedi Ped. Főiskola ig.
28.	Vidor Győző	technikumi igazgató
29.	Kálmán László	technikumi igazgató (Csepeli Kossuth L. Gépipari)
30.	Fekete József	gimn. igazgató (X. ker.)
31.	Hargitai Károly	ócsai ált. iskola ig.
32.	Gerendás István	MTESZ.
33.	Horváth László	Mü.M. 21-es Int. ig. (XIII. Váci út 107.)
34.	Benedikt Ottó	
35.	Erdei Ferenc	
36.	Erdei-Gruz Tibor	
37.	Ortutay Gyula	
38.	Hevesi Gyula	

Jausz Béla*
Bugárné (SZOT)*

¹⁶ Utólagos betoldások

A hruscsovi oktatási reformpolitika magyar szereplői: az Iskolai Reformbizottság prozopográfiai elemzése
(1958–1960)

2. táblázat. Javaslat a Bizottság összetételére. Forrás: MNL OL 288. f. 5/106. ő. e.
1. melléklet (1958. december 2.)

1.	Kállai Gyula	a Bizottság elnöke
2.	Benke Valéria	
3.	Orbán László	
4.	Szerényi Sándor	
5.	Ilku Pál	a Bizottság titkára
6.	Szigeti József	
7.	Benczédy József	MM. főoszt. vez.
8.	Meizel János	MM. főoszt. vez.
9.	Magyar András	FM. miniszter h.
10.	Mekis József	Mü.M miniszter h.
11.	Bakonyi Sebestyén Endre	KGM miniszter h.
12.	Szekér Gyula	NIM miniszter h.
13.	Földi László	Könnyűip. miniszter h.
14.	Csanádi György	Közl. és postaügyi miniszterh., egy. tanár
15.	Halász János	Belker. miniszter h.
16.	Lugossy Jenő	MSZMP TKO Köznevelési aloszt. vez.
17.	Várnai Ferenc	KISZ KB titkára
18.	Bugár Jánosné	SZOT
19.	Péter Ernő	Pedagógus Szakszervezet
20.	Jausz Béla	Debreceni Tudományegyetem rektora
21.	Gyalmos János	Föv. Tanács elnökhelyettese
22.	Takács Gyula	Baranyamegyei Tan. VB. Műv. Oszt. vez.
23.	Hadnagy László	Zalamegyei Tanács VB. elnökhelyettes
24.	Fodor János	XXI. (Csepel) Tanács VB. Okt. Oszt. vez.
25.	Nagy Sándor	Ped. Tud. Int. igazgató
26.	Kovácsnay Rezső	Föv. Tan. Oktatási Oszt. vez. h.
27.	Csukás István	Szegedi Ped. Főisk. igazgató
28.	Vidor Győző	technikumi igazgató
29.	Kálmán László	technikumi igazgató
30.	Fekete József	gimn. ig.
31.	Hargitai Károly	ócsai ált. isk. igazgató
32.	Gerendás István	MTESZ. egyetemi tanár
33.	Horváth László	Mü.M. 21-es Int. igazgató
34.	Benedikt Ottó	egyetemi tanár
35.	Erdei Ferenc	Tudományos Akadémia főtitkára
36.	Erdei-Gruz Tibor	ELTE rektora egyetemi tanár
37.	Ortutay Gyula	ELTE rektora
38.	Hevesi Gyula	Tudományos Akadémia titkára
39.	Kónya Albert	Tud. Felsőokt. Tan. titk. egyetemi tan.
40.	Simonovits István	Eü. M. miniszter h.

3. táblázat. A Reformbizottság tagjai. Forrás: MNL OL 288. f. 33/1959/2. ó. e. 1. melléklet (1959. július 28.)¹⁷

1.	Kállai Gyula	elnök, államminiszter, MSZMP PB tag
2.	Ilku Pál	titkár, művelődésügyi miniszterhelyettes
3.	Arató Ferenc	MM. főosztályvezető
4.	Bánfalvi József	Radnóti Miklós gimnázium igazgatója (Szeged)
5.	Benczedy József	MM. főosztályvezető
6.	Benke Valéria	művelődésügyi miniszter
7.	Bugár Jánosné	SZOT titkára
8.	Dr. Csanády György	közl. és postaü. miniszter első helyettese
9.	Cseterki Lajos	Fejér megyei Pártbizottság első titkára
10.	Erdei Ferenc	MTA főtitkára
11.	Földi László	könnyűipari miniszter első helyettese
12.	Gonda György	Vas Megyei Tanács VB elnök
13.	Gyalmos János	Fővárosi Tanács VB elnökhelyettes
14.	Kiss Dezső	Csepeli Vas- és Fémművek PB első titkára
15.	Kisházi Ödön Meki József	munkaügyi min. munkaügyi min. h.
16.	Kelemen László	Pécsi Pedagógiai Főiskola tanszékvezetője
17.	Kónya Albert	Felsőoktatási Tanács titkára
18.	Kovácsné Rezső	Fővárosi Tanács Oktatási Osztály vezetője
19.	Kozman György	Műszaki egyetem rektorhelyettese
20.	Lendvai László Hevesi János	Nehézip. Min. párttitkára, felmentve h. Nehézip. Min. okt. ov.
21.	Lugossy Jenő	MSZMP TKO köznevelési alosztályvezető
22.	Molnár János	művelődésügyi miniszterhelyettes
23.	Oláh János	KGM osztályvezető
24.	Orbán László	MSZMP TKO vezető
25.	Orosz Ferenc	Szabolcs Megyei Pártbizottság másodtitkára
26.	Ortutay Gyula	Hazafias Népfront főtitkára, rektor
27.	Péter Ernő	Pedagógus Szakszervezet főtitkára
28.	Simonovits István	egészségügyi miniszter első helyettese
29.	Szabó József	orosházi I. számú általános iskola igazgatója
30.	Szántó Gyula	Élelmiszerügyi Minisztérium osztályvezető-helyettese
31.	Takács Gyula	Baranya Megyei Tanács Műv. Osztály vezetője
32.	Tamási István	Földművelésügyi Minisztérium főigazgatója
33.	Tardos Béláné	Belkereskedelmi Minisztérium osztályvezetője
34.	Trautmann Rezső	építésügyi miniszter
35.	Valkó Márton	diósgyőri Lenin Kohászati Művek igazgatója
36.	Varga János	egyetemi docens
37.	Várnai Ferenc	KISZ KB titkár
38.	Vlucskó Lajos	Földművelésügyi Minisztérium osztályvezetője

Megjegyzés: KB=Központi Bizottság, MM.=Művelődésügyi Minisztérium, Mű.M.=Munkaügyi Minisztérium, KGM=Kohó- és Gépipari Minisztérium, NIM=Nehézipari Minisztérium, Eü.M.= Egészségügyi Minisztérium, Belker.=Belkereskedelmi, miniszter h., min. h.= miniszterhelyettes, okt. ov.=oktatási osztályvezető, PTI, Ped. Tud. Int.=Pedagógiai Tudományos Intézet, TKO=Tudományos és Kulturális Osztály, VB=Végrehajtó Bizottság, MTESZ=Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, Tud. Felsőokt. Tanács=Tudományos és Felsőoktatási Tanács.

¹⁷ Az albizottságok tagjai közé beírt megjegyzést is figyelembe véve („meghívni: Szili Géza, MSZMP KB IKO”) alakult ki a 64 fős összlétszám. Habár az albizottságok összetételét nem elemzem, Szili Géza is bekerült a vizsgálat alapjául szolgáló adatbázisba – ő az egyetlen, aki csak egy albizottságban szerepel egyébként.

A hruscsovi oktatási reformpolitika magyar szereplői: az Iskolai Reformbizottság prozopográfiai elemzése
(1958–1960)

ABSTRACT

HUNGARIAN ACTORS IN THE KHRUSHCHEV-INSPIRED EDUCATION REFORM POLICY:
A PROSOPOGRAPHICAL ANALYSIS OF HUNGARY'S SCHOOL REFORM COMMITTEE (1958–1960)

Lajos Somogyvári

The Khrushchev-inspired transformation of the school system affected the whole Central Eastern European region and determined pedagogical discourses for years. After the fall of Khrushchev (in 1964), the process stopped and the original goals were modified – in Hungary and everywhere in the socialist bloc. According to the evaluation of the reform after the fall of Khrushchev and the remembrance policy of the Kádár Era, the entire process was to be forgotten. This is definitely characteristic of the actors who participated in preparing decisions: although the School Reform Committee had formulated the main principles of the transformation (translating ideology into pedagogy), its members were barely referred to later, at most in one sentence as a warning. Chosen by party leaders, decision-makers were not mentioned in public in the 1960s or thereafter. In this paper, I briefly outline the historical context and then the theoretical aspects, which have prompted me to employ prosopography; in the second half of the study, an analysis provides a good example of this methodology.

Magyar Pedagógia, 117(2). 171–195. (2017)
DOI: 10.17670/MPed.2017.2.171

Levelezési cím / Address for correspondence: Somogyvári Lajos, Pannon Egyetem MFTK
Tanárképző Központ, H-8200, Veszprém, Egyetem u. 10.